

„УНИВЕРСИТЕТИ ЗА ПРОМОЦИЯ НА ЗДРАВЕ“ – ПРЕГЛЕД НА РАЗВИТИЕТО И РЕАЛИЗИРАНЕТО НА ИНИЦИАТИВАТА

П. Бончева, К. Докова

HEALTH PROMOTING UNIVERSITIES – A REVIEW OF THE DEVELOPMENT AND IMPLEMENTATION OF THE INITIATIVE

P. Boncheva, K. Dokova

Резюме: Концепцията „Университети за промоция на здраве“ реализира стратегията на Световната здравна организация за холистичен подход към здравето в системата на висшето образование. **Целта** ни е да разгледаме развитието и реализирането на инициативата „Университети за промоция на здраве“ в международен план. **Методи:** Извършен е преглед на литературата за периода януари 1995 - януари 2020 г. със следните ключови думи: „университети за промоция на здраве“, „здравни университети“, „мрежи“ и „историческо развитие“. Дефинирани са критерии за включване на източниците в обзора. **Резултати:** Открити са 86 източника, от които 51 отговарят на установените критерии. От зараждането на движението в началото на 1990-те до момента над 300 европейски университета и над 1000 в света са се утвърдили като университети за промоция на здраве. Установихме национални мрежи на УПЗ в 6 Европейски и над 10 държави в Северна и Южна Америка, Азия, Канада, Австралия и Нова Зеландия. **Извод:** Инициативата се развива успешно и предизвиква нарастващ интерес в глобален мащаб, но не е възприета в стратегията на нито едно българско висше училище.

Ключови думи: университети за промоция на здраве, мрежи, историческо развитие

Summary: The concept Health promoting universities implements the World Health Organization's strategy for holistic approach towards health in the higher education system. The **aim** of this article is to review the development and implementation of the "Health promotion universities" initiative internationally. **Methods:** A review of the available literature was carried out for the period 1995 - January 2020 with the following key words: health promoting universities, healthy universities, networks, historical development. Inclusion criteria for the sources have been defined. **Results:** Based on the search 86 sources have been found, 51 of which comply with defines inclusion criteria. More than 300 European universities and more than 1000 higher educational institutions from the world have endorsed the principles of health promoting universities. National networks of health promoting universities exist in 6 European and more than 10 countries in North and South America, Asia, Canada, Australia and New Zealand from the start of the movement. **Conclusions:** The initiative is developing successfully and is proving a growing interest globally, but has not been adopted in the strategy of any Bulgarian higher education institution.

Keywords: health promoting universities, healthy universities, networks, historical development

Въведение

Концепцията „Университети за промоция на здраве“ (Health promoting universities) реализира подхода на Световната здравна организация (СЗО) за създаване на укрепваща здравото среда в системата на висшето образование.

В научната литература термините „Университети за промоция на здраве“, „Здравни университети“ (healthy universities) и „Насърчаващи здравото университети“ често са използват като взаимозаменяеми. Ние възприемаме термина „Университети за промоция на здраве“ (УПЗ), въведен от СЗО при създаването на инициативата.

Укрепващата здравото среда е определена от СЗО като „място или социален контекст, в който хората участват в ежедневни дейности, където екологични, организационни и лични фактори си взаимодействат, за да повлияят здравото“ [50]. Здравото се създава в динамичното взаимодействие между околната среда и хората – те

активно я използват и формират, като по този начин създават или решават свързани със здравето проблеми [9, 25]. Основана на Отавската Харта, според която „здравото се създава и живее от хората в местата на техния ежедневен живот: където учат, работят, играят и обичат“ [49], инициативата за университети за промоция на здраве „се стреми да създаде учебна среда и организационна култура, които да повишават здравето, благополучието и устойчивостта на общността и дават възможност на хората да постигнат пълния си потенциал“ [22].

Университетите са идентифицирани като важна и подходяща среда за промоция на здравето [18, 25]. Хората от университетската общност, като настоящи и бъдещи професионалисти и лидери в различни области на обществото, имат потенциала да въздействат на условията, влияещи на здравето [4, 39]. Университетът предоставя възможности на студентите да изградят своите ценности и жизненни умения [30] и да бъдат подпомогнати в избора на здравословно поведение [37, 40]. Като основни участници в живота на общността, университетите имат

възможност да демонстрират пример за добра практика в областта на промоция на здравето и да използват влиянието си на регионално, национално и международно ниво в полза на здравето. Университетите за промоция на здраве могат да получат и някои предимства, като подобряване на имиджа и профила на институцията [43].

Още със зараждането на инициативата за „университети за промоция на здраве“ през 1995 година, висшите училища са разпознати като „жизнеспособна сила в областта на здравната промоция“, а разнообразните и широкообхватни програми за промоция на здравето във висшето образование предизвикват нарастващ интерес [47]. Инициативата показва потенциал за голям успех – призната и добре приета е във висши образователни институции в цял свят [17, 47].

В нашата страна има опити за реализиране на отделни инициативи с различен обхват за промоция на здраве в училища, но до този момент, не са известни такива, насочени към системата на висшето образование.

Водени от по-дългосрочната цел да проследим развитието на инициативата „Университети за промоция на здраве“ в световен мащаб и да установим дали тя се прилага във висши учебни заведения в България, предприехме начален преглед на литературата в следните аспекти: а) запознаване и представяне на историческото развитие на инициативата за промоция на здраве във висшите училища по света, като концепция предложена и подкрепяна от Световната здравна организация; б) преглед на практическото реализиране на идеята в различни региони на света.

Методи: За нуждите на настоящия описателен обзор проведохме търсене на литературни източници със следните ключови думи: „университети за промоция на здраве“, „здравни университети“, „мрежи“ и „историческо развитие“. Търсихме публикации на английски, руски и български език в следните бази данни: Pubmed, Embase, Science direct, Scopus. Прегледани са уебсайтове на институции, организации, на национални и международни мрежи, свързани с инициативата университети за промоция на здраве в Google и Google scholar. Допълнително са прегледани литературните източници на откритите статии в електронните бази данни. Определихме следните критерии за подбор на публикации: да разглеждат историческото развитие и разпространението на инициативата на национално и международно ниво; пълнотекстов достъп от 1995 г., една година преди първата международна конференция на университетите за промоция на здраве, до януари 2020 г.

Резултати: Открити бяха 86 източника, от тях 35 са изключени, защото не отговаряха на установените критерии. Те съдържаха ключовите думи, но се отнасяха до проучвания и оценка на свързани със здравето поведения на студенти или служители. Включени за анализ са 51 източника в съответствие с основната цел. От тях: 29 са публикации в избраните бази данни, а 22 са материали публикувани в уебсайтове на мрежи на университети за промоция на здравето и на организации, свързани със здравето.

Развитие на инициативата „Университети за промоция на здраве“

Движението за създаване на УПЗ бележи началото си в средата на 90-те години на миналия век и продължава да се развива в глобален мащаб до днес [39].

Концептуалната рамка за същността на университет за промоция на здравето е развита в резултат на няколко важни събития и документи:

- Първата международна конференция на университетите за промоция на здраве, проведена през 1996 г. в Ланкастър, Великобритания;

- Разработването и публикуването по инициатива на СЗО на основополагащия документ „Health promoting universities. Concepts, experience and framework for actions“, 1998 г. [43];

- Подготовката и провеждане на Втората международна конференция на университети и институции за висше образование за промоция на здраве с приемане на Хартата от Едмънтън от 2005 г. [42] и

- Провеждането на Седмата международна конференция на университети и колежи за промоция на здраве с приетата Харта Оканаган през 2015 г. [29].

Първата международна конференция, е проведена през 1996 г. в Ланкастър, Великобритания, със сътрудничеството на Европейския регионален офис на СЗО. Работата на форума служи като катализатор за по-нататъшни действия: Отново в Ланкастър през 1997 г. е проведена кръгла маса на СЗО, на тема „Критерии и стратегия за изграждане на Европейска мрежа на университети за промоция на здраве“. С това официално е положено началото на инициативата УПЗ, като компонент на програмата на СЗО „Здрави градове“ [20].

През 1998 г. Европейският офис на СЗО публикува документ Health promoting universities, Concepts, experience and framework for action (Университети за промоция на здраве - концепции, практически опит и рамка за действие), съдържащ насоки за изграждане на УПЗ [43]. Инициативата до голяма степен се основава на полезния опит на проектите „Здрави градове“ и „Училища за промоция на здраве“ [33,40,48].

Формулирани са целите на университетите за промоция на здраве, в съответствие с концептуалната рамка на СЗО:

- Да изграждат устойчиви политики за здраве – реалистично поради автономията на университетите по отношение формулирането и прилагането на собствени политики, в които здравето и устойчивото развитие трябва да са част от ключовите елементи;

- Да осигуряват здравословна работна среда за обучение, а като работодатели да осигуряват здравословни условия за труд;

- Да осигуряват здравословна и подкрепяща социална среда - чрез предоставяне на културни, спортни и развлекателни дейности, гарантиращи включването и удовлетворяването на нуждите на студенти и персонал и достъпността при осигуряване на услуги и съоръжения;

- Да подпомагат личното и социално развитие – университетите предоставят академично образование, но са и среда за личностно и социално развитие;

- Да осигуряват здравословна и безопасна физическа среда – чрез своите политики за изграждане, озеленяване, транспорт, употреба на енергия и управление на отпадъците, насърчаващите здравето университети изграждат устойчива физическа среда;

- Да създават и подобряват първичната здравна помощ – чрез идентифициране на специфичните здравни

нужди на студентите и персонала да се осигурява адекватен отговор на здравните им потребности;

- Да насърчават широк академичен интерес към развитие и утвърждаване на промоцията на здравето – като център за обучение и изследователска работа, университетът трябва да използва потенциала си да допринася за научни постижения в областта на здравето;

- Да разширяват връзките си с общността – университетите са пълноценни участници в местната или регионална общност. Университетите за промоция на здраве са защитници на здравето в обществото [43].

Документът има съществена роля за развитието на инициативата. Той поставя концепцията за университетите за промоция на здраве на дневен ред и предоставя идеята за международно одобрение и дискусия. Потенциалното му влияние, обаче е отслабено, поради липсата на официално разработена и приета на международно ниво програма за прилагане на теоретичната рамка на практика [12, 30].

Втората международна конференция е проведена в университета в Едмънтън, Канада през 2005 г. Участниците във форума ратифицират „Харта на университетите и институциите на висшето образование за промоция на здраве“, която е предназначена да бъде „жив“ документ, който да еволюира чрез постоянен диалог между партньори и институции. Три основни цели са заложи в Хартата от Едмънтън:

1. да разяснява същността на университет/институция за висше образование за промоция на здраве;

2. да иницира диалог и насърчи холистичното разбиране за здраве в рамките на организациите за висше образование;

3. да предостави инструменти за създаване на университети/висши училища за промоция на здраве.

Резултатите от дейността на университет или институция за висше образование за промоция на здраве е необходимо да демонстрират степента, в която:

- здравето е интегрирано в културата, структурата и процесите на университета;

- се осигуряват среда/условия за здраве;

- здравето на членовете на университетската общност се е подобрило [39,42]. Документът се основава на принципите на промоция на здравето, очертани от Отавската харта [42].

Последващите международни конференции на университетите за промоция на здравето са хронологично представени в Приложение 1.

Седмата международна конференция на университетите и колежа за промоция на здраве е проведена в Келоуна, Канада през 2015 г. Темата на форума е „Девет години след Хартата на Едмънтън. Обещаващи пътища: изследвания, практика и политика за здраве и устойчиви кампуси“, а домакин на събитието е Университетът на Британска Колумбия, Окананган кампус. Над 380 делегати от 45 страни участват на събитието, подкрепено и проведено със сътрудничеството на Международният съюз за промоция на здравето и образованието (IUHPE), Регионалният офис на СЗО в Америка (РАНО), Регионалният офис на Организацията на обединените нации за образование, наука и култура, Сантяго (UNESCO Santiago) и др. [8, 21, 29].

Приета е Хартата Окананган, която излага радикална и мащабна визия и отправя предвикателства пред

висшите училища да я реализират чрез разгръщане на глобално движение. Два призива за действие са отправени към висшите учебни заведения: да вградят здравето във всички аспекти от живота на висшето училище; и да действат за промоция на здравето на местно и глобално ниво. Документът предоставя рамка за действие за промоция на здравето във висшето образование:

- Да се вгради здравето във всички аспекти на културата на висшето училище, включително в администрацията и академичното управление. Да се създават политики с приоритети насочени към здравето, устойчивото развитие и благополучието;

- Да се създава подкрепяща здравето среда във висшите училища. Социалната, икономическа, културна, академична и организационна среда да се изграждат като „жива лаборатория“, с възможности за учене и подпомагане на здравето и благополучието;

- Да се създават общности и култура на благополучие и просперитет, да се създават овластени общности, които насърчават етичност, съпричастност, сътрудничество и съвместни действия в общността;

- Да се подкрепя личностното развитие. Да се създава възможност за изграждане на компетентност и лични умения за подобряване на здравето сред студенти, преподаватели и служители, за да могат да разгърнат пълния си потенциал;

- Да се преориентират услугите във висшето училище – дизайнът и организацията на услугите да осигуряват равен достъп за подобряване на здравето, оптимизиране на човешкия и екосистемен потенциал и насърчаване на подкрепяща организационна култура;

- Да се интегрират здравето, благополучието и устойчивостта във всички дисциплини и учебни програми. Да се използват междусекторни подходи, за да се внедри разбиране и ангажираност за здраве, като по този начин се гарантира развитието на бъдещите граждани на обществото с капацитет да действат като агенти за утвърждаване на здравето отвъд рамките на висшето училище;

- Да се допринася за създаването, прилагането и установяването на стандарти и оценка на свързаните със здравето знания, които ще са от полза за бъдещото благополучие на нашите общности, общества и планета;

- Да си партнират с местни и глобални структури в инициативи за промоция на здравето. Да се изградят ефективни взаимоотношения и сътрудничество извън висшето училище, да се развиват и мобилизират знания и действия за промоция на здраве на местно и глобално ниво [29].

Ръководните принципи за мобилизиране на действията на висшето училище, формулирани в Хартата Окананган включват: холистичен подход към здравето; създаване на укрепваща здравето среда; цялостен системен подход; участие и ангажираност на студенти, преподаватели и служители; разработване на трансдисциплинарни сътрудничества и междусекторни партньорства, както в рамките на висшето училище, така и с местни и глобални структури за подпомагане на дейности по промоция на здравето в по-широката общност.

Глобалният интерес към инициативата на СЗО е довел до реално прилагане на подхода за промоция на здравето в университетите в редица държави както в Ев-

ропа, така и в Азия, Латинска Америка [39], Канада, Австралия и Нова Зеландия. Изградени са национални и международни мрежи за координация и взаимодействие. Всяка страна, възприела принципите за промоция на здравето, ги прилага чрез различни модели [41]. Повечето университети работят по сходни цели, но начинът на осъществяване на инициативата зависи от редица фактори. Основните са: културалните особености [33, 35, 39]; специфичните здравни потребности на университетската общност [17]; специфичните организационни характеристики [12]; различни интерпретации на модела; съществуващи ограничения [48], например свързани с финансиране [26] или наличие на политическа подкрепа [39]. Освен това, различното време на внедряване до голяма степен определя модела който се реализира.

Национални и международни мрежи на университети за промоция на здраве

Университетът в Централен Ланкашир (UCLAN), Великобритания е един от първите в Европа, приложил инициативата. Идеята е иницирана от Здравния факултет, в резултат на участието на висшето училище през 1992 г. като партньор на болницата в Престън, включена в проекта на СЗО „Болници за промоция на здраве“. През 1995 г. е разработена рамка за действие за постигане на принципите за промоция на здраве, основаваща се на холистичния подход за здраве и принципите на Отавската Харта. Формулирани са две стратегически цели на двугодишния проект: да се интегрира в структурите, процесите и културата на университета ангажимент за здравето и да се развива потенциала му за промоция на здравето; да се насърчава здравето на студентите, персонала и широката общественост. Изготвеният окончателен доклад през 1997 г. за постигнатите цели и доказателствата за ефективността на изградените структури, процеси и механизми, дават основание за дългосрочно продължаване на проекта [14, 15]. Университетът и днес прилага подхода на насърчаващ здравето университет и е един от основните двигатели на инициативата в международен мащаб. [44].

Първата национална мрежа от университети за промоция на здраве, е учредена в Хановер, Германия през 1995 г. Над 80 университета, институции и организации, включващи и няколко от Австрия и Швейцария принадлежат към структурата [19]. Тя използва собствени качествени критерии за оценка [38] и е член на Международната мрежа на университети и колежи за промоция на здраве (ИНПУС) [24].

В Пекин, Китай от 1997 г. е активен проект за УПЗ „Beijing health promoting university project“, обхващащ 6 висши учебни заведения [51]. Основан е на принципите на Отавската харта и се реализира със сътрудничеството на регионалния офис на СЗО [20].

Мрежата във Великобритания „Healthy universities“ е пример за прилагане на принципите на Отавската харта в своята рамка за действие [20]. Основана и координирана от Университета на Централен Ланкашир през 2006 г. като малка група, членството значително е нараснало и в момента включва 95 университета от Англия, Северна Ирландия, Шотландия и Уелс; 32 заинтересовани организации и 26 асоциирани членове – университети и висши учебни заведения извън Обединеното

кралство [23]. Инициативата намира широка политическа подкрепа в страната [30] и като част от глобалното движение, е образцов модел на подхода за промоция на здравето и изграждане на здравословна университетска среда. С цел подпомагане на висшите училища в прилагането на концепцията, е разработен инструментариум, съдържащ: рамка за действие [11], ръководства, документи с казуси и инструмент за самооценка [13]. Този набор от документи улеснява висшите учебни заведения да разработват съгласуван план за действие, да получават актуална информация, полезен опит и обучение [17,13]. Структурата е от основните учредители и участници в Международната мрежа на университети и колежи за промоция на здраве (ИНПУС) [24].

В Испания функционират две мрежи на здравословни университети. Мрежата Red Española de Universidades Saludables (REUS) е основана през 2008 г. Обединява 11 университета, 2 министерства (Испанското министерство на здравеопазването, равенството и социалната политика и Испанското министерство на образованието, културата и спорта) и 9 структури за обществено здраве [36]. През 2009 г. е създадена Red Andaluza de Universidades Promotoras de Salud (RAUS), към която са присъединени десет висши учебни заведения в област Андалусия. Целта на проекта е популяризиране на здравето и мрежата като инструмент за здравословно съвместно съществуване, подпомагане на здравословния начин на живот в университетското пространство с проекция и към обществото [31].

Австрийската мрежа Netzwerk Gesundheitsfördernde Hochschulen Österreich е основана през 2009 г. и вече обединява 30 университета и 6 заинтересовани институции. Разширяващата се структура е отправна точка за обмен на опит, модел за най-добрите практики и за усъвършенстване на инструментите и методите, необходими за прилагане на подхода [27].

Създадената през 2009 г. в Швейцария мрежа на УПЗ свързва 10 висши учебни заведения и има за цел да предлага регулярна информация за успешни модели и добри практики, обмяна на опит и организация на работни срещи. Мрежата е силно фокусирана върху дейностите по промоция на здравето на работното място [28].

Европейската мрежа на университети за промоция на здраве European Network of Health Promoting Universities (EuroHPU) е създадена в резултат на ползотворното сътрудничество на Германската работна група и Испанската мрежа през 2009 г. Усилията ѝ са насочени към изграждане на глобална или международна платформа, която да координира информацията и да подпомага обмена на опит между националните структури [20]. В мрежата участват 9 европейски университета, а ръководството се осъществява от немската работна група [16].

Мрежата Red Iberoamericana de Universidades Promotoras de Salud (RIUPS) обединява мрежи и висши учебни заведения от страните: Чили, Колумбия, Куба, Коста Рика, Еквадор, Испания, Мексико, Пуерто Рико и Перу. Активното участие на студентите е ключова цел. На младите хора е отредена лидерска роля в отделните фази на прилаганите процеси – идентифициране на нуждите; определяне на активите и ресурсите; проектиране и стратегии; мониторинг и обратна връзка [32].

Азиатската международна мрежа на университетите за промоция на здраве ASEAN University Network-Health Promotion Network (AUN-HPN) е основана през 2014 г. от страни от Югоизточна Азия и играе водеща роля в провеждане на кампании, свързани с промоция на здравето в общността. В структурата ѝ членуват 30 университета и институции от Тайланд, Сингапур, Филипини, Малайзия, Индонезия, Камбоджа, Бруней и Виетнам [7].

Канадската мрежа Canadian Health Promoting Campuses е създадена през 2016 г. и свързва 24 университета, приели в стратегическата си рамка за развитие принципите на Хартата на Оканаган [10].

Създаването на мрежата в Австралия Australian Health Promoting Universities Network (AHPUN) през 2016 г. е резултат от съвместната работа на представители от 32 университета с подкрепата на правителството [46]. Изработената рамка за прилагане на здравна промоция в университетска среда е силно повлияна от осемте основни принципа на Хартата от Оканаган [41].

В Нова Зеландия през 2016 г. е учредена мрежата Tertiary Wellbeing Aotearoa New Zealand (TAWANZ). Над 15 висши училища изграждат мрежа на УПЗ и подход, специфичен за техния културен контекст. Моделът „Te Whare Tara Whā” възплъщава разбирането на коренното население маори за здраве и благосъстояние. Четири са основните страни на проекта изобразяващи: tūpapa (физическо здраве), hinengaro (емоционално здраве), wairua (духовно здраве) и whānau (семеино и социално здраве). Ръководните принципи на мрежата се основават на принципите на Хартата от Оканаган [46].

Международната мрежа International Health Promoting Universities and Colleges Network (IHPUC) е създадена през 2015 г. след приемането на Международната харта от Оканаган и обединява 12 национални мрежи от целия свят [24].

В Северна Америка, през 1998 г. Асоциацията на колежите, American College Health Association (ACHA) създава работна група (ACHA - NCHA) за разработване на инструментариум за събиране на информация за широк спектър от елементи на здравното поведение на студентите. От 2000 г. ежегодно се събират данни от над 400 висши учебни заведения за разпространението на рисково здравословно поведение като тютюнопушене, употреба на психотропни вещества, употреба на алкохол, рисково сексуално поведение и др. [34]. Данните от проучванията са използвани за изграждане на рамка за здравна промоция във висшето образование и формулира целите на инициативата „Healthy Campuses 2020” [5, 40]. Тя обединява над 800 институции, които отразяват многообразието на висшето образование: дву- и четиригодишни висши училища, големи и малки, държавни и частни университети. Над 2800 медицински специалисти от различни специалности, ангажирани в здравеопазните дейности на колежи и университети работят под ръководството на асоциацията [34]. АСНА предлага насоки, изработва стандарти за професионални практики за укрепване на здравето във висшето образование, както и инструмент за самооценка [6, 17, 40].

В Русия също се провеждат няколко проекта, с цел съдействие укрепване на здравето на университетската общност. Инициативата на Федералната агенция по

образование, с подкрепата на „Асоциацията на ректорите на медицинските и фармацевтични висши учебни заведения”, през 2009 г. стартира национален ежегоден конкурс „ВУЗ здравия образ на живот”. В регламента на конкурса ясно са формулирани критериите за участие, сред които: подобряване на качеството на здравеопазването и формулиращите здравото дейности на институциите за висше образование; стимулиране създаването и изпълнението на програми, насочени към насърчаване на здравословен начин на живот на студенти и преподаватели; развитие на спортни дейности [1]. През 2018 - 2019 г. е проведен десетият национален конкурс [45]. Проектът „Здравый университет” е учреден през 2015 г. в рамките на инициативата „Здравые города, районы и посёлки”. Ежегодно, от 2016 г. се провежда конкурс сред висшите учебни заведения в страната, съгласно установени критерии. Целта е да се идентифицира и популяризира ефективния опит на образователните институции при въвеждането на подкрепящи здравето технологии, популяризиране на здравословен начин на живот и предотвратяване на употребата на наркотични вещества сред студентите във висшите училища [2]. Инициативата се развива динамично и участниците в конкурса от 60 университета в началото, са достигнали до 89 през 2019 г. Проектът намира широка политическа подкрепа [3].

Прегледът на достъпната литература установи, че от зараждането на движението в началото на 1990-те до момента, над 300 европейски университета и над 1000 в света са се утвърдили като университети за промоция на здраве. Установихме национални мрежи на УПЗ в 6 Европейски и над 10 държави в Северна и Южна Америка, Азия, Канада, Австралия, Нова Зеландия. Липсват данни за прилагане на концепцията за университети за промоция на здраве в България.

Изводи:

Инициативата „Университети за промоция на здраве” се развива успешно вече над две десетилетия и предизвиква нарастващ интерес в глобален мащаб. Независимо от различията в прилаганите модели и приетите наименования – „Университети за промоция на здраве”, „Здравословни университети”, „Насърчаващи здравето университети” или „Здравословни кампуси”, проектите се отличават с общи цели, насочени към създаване на здравословна и устойчива среда, която да подпомага здравето и благополучието на студенти, преподаватели и служители. Не е ясно защо нито едно българско висше учебно заведение не е възприело в своята стратегия инициативата „Университети за промоция на здраве”. Според нас, необходимо е тя да намери място в институциите за висше образование в България и да стане част от глобалното движение, чрез поемане на ясен ангажимент за промоция на здравето на университетската общност.

Библиография:

1. Асоциация совет ректоров медицинских и фармацевтических высших учебных заведений. Положение об XI открытом публичном Всероссийском конкурсе образовательных организаций высшего образования Министерства здравоохранения Российской Федерации на звание „ВУЗ здорового образа жизни” (январь 2020) (Интернет) Наличен: <http://sovretrektorov.ru/novosti/2019/polozhenie-ob-xi-otkrytom->

- publicnom-vserossiyskom-konkurse-obrazovatelnykh-organizatsiy-vysshego-ob/
2. Здоровые города, районы и поселки. Открытый конкурс среди образовательных организаций высшего образования „Здоровый университет“. (декабрь 2019). (Интернет) Наличен: <https://zdorovyegoroda.ru/projects/otkrytyiy-konkurs-sredi-obrazovatelnykh-organizatsiy-vysshego-obrazovaniya-zdoroviyi-universitet/>
 3. Совет Федерации федерального собрания Российской Федерации. Карелова Г. Здоровый образ жизни становится устойчивым трендом в молодежной среде. (декабрь 2019) (Интернет) Наличен: <http://council.gov.ru/events/news/111636/>
 4. Abercrombie N, Gatrell T, Thomas C. Universities and health in the twenty-first century. In: Tsouros A, Dowding G, Tompson J, Dooris M. (eds) Health promoting universities. Concept, experience and framework for action. Copenhagen: WHO/Euro. (1998) 33-39 Available in: http://www.euro.who.int/_data/assets/pdf_file/0012/101640/E60163.pdf
 5. ACHA Healthy campus. (Internet) Available in: <https://www.acha.org/HealthyCampus>
 6. ACHA Role of ACHA (Internet) Available in: https://www.acha.org/HealthyCampus/About/Role_of_ACHA/HealthyCampus/Role_of_ACHA.aspx?hkey=c825e8f5-670c-4b99-a12f-22b19c4ec863
 7. Asean University Network Health Promoting Network (AUN-HPN).(Internet) Available in: <http://www.aunsec.org/aunhealth.php>
 8. Black T, Stanton A. Final report on the development of the Okanagan charter: An International charter for health promoting universities & colleges. 2016. doi: <http://dx.doi.org/10.14288/1.0372504>
 9. Bloch P, Toft U, Reinbach H et al. Revitalizing the setting approach – supersettings for sustainable impact in community health promotion. *Int J Behav Nutr Phys Act* (2014); 11:118 <https://doi.org/10.1186/s12966-014-0118-8>
 10. Canadian Health Promoting Campuses. (Internet) Available in: <https://healthpromotingcampuses.squarespace.com/>
 11. Dooris M, Cawood J, Doherty S, Powell S. Healthy universities: concept, model and framework for applying the healthy settings approach within higher education in England. Final project report, (2010) Available in: https://healthyuniversities.ac.uk/wp-content/uploads/2016/10/HU-Final_Report-FINAL_v21.pdf
 12. Dooris M, Doherty S. National research and development project on healthy universities. Final report. Healthy universities (2009) (Internet) Available in: <https://healthyuniversities.ac.uk/wp-content/uploads/2016/10/DoorisDoherty-FinalReport.pdf>
 13. Dooris M., Farrier A., Doherty S., Holt M., Monk R, Powell S. Healthy universities self-review tool: Whole system impact. *Health Promotion International* (2018); 32(3): 448-457. <https://doi.org/10.1093/heapro/daw099>
 14. Dooris M, Martin E. Development a health promoting university initiative within the context of inter-sectoral action for sustainable public health: reflections from the University of Central Lancashire *Promotion and education* (2002); 9(1):16-19 <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/10253823020090010111>
 15. Dooris M. The university as a setting for sustainable health University of Central Lancashire in: Tsouros A, Dowding G, Tompson J, Dooris M. (eds) Health promoting universities. Concept, experience and framework for action. Copenhagen: WHO/Euro. (1998) 105-120. Available in: http://www.euro.who.int/_data/assets/pdf_file/0012/101640/E60163.pdf
 16. European Network of Health Promoting Universities EURO-HPU (Internet) Available in: <https://www.capfoods.aau.dk/Kindergarten+%26+schools/eurohpu/>
 17. Ferreira F, Brito I, Santos M. Health promotion programs in higher education: integrative review of the literature. *Rev Bras Enferm* (Internet). (2018); 71(4) DOI: <http://dx.doi.org/10.1590/0034-7167-2016-0693>
 18. Fertman C, Allensworth D, Auld M. What are health promotion programs? In: Fertmann C, Allensworth D. (eds), Health promotion programs. From theory to practice. San Francisco CA, USA: Jossey-Bass (2010) p. 3-21
 19. Gesundheitsfördernde Hochschulen (Internet) Available in: http://www.gesundheitsfoerdernde-hochschulen.de/AA_ArbeitskreisA/AA_Schwarzes_Brett1.html
 20. Gräser S. The International Development of health promoting universities. *Prävention und Gesundheitsförderung* (2010) 5(3):179-184 Available in http://www.gesundheitsfoerdernde-hochschulen.de/Inhalte/E_Gefoe_HS_internat/2011_Graeser_German_Network_HPU.pdf
 21. Healthy settings (Internet) Available in: <http://www.healthysettings.org/health-promoting-universities-colleges-institutes-overview.html>
 22. Healthy universities. About the network. (Internet) Available in: <https://healthyuniversities.ac.uk/about-the-network/>
 23. Healthy universities. Network membership (Internet) Available in: <https://healthyuniversities.ac.uk/network-membership/>
 24. International network of health promoting universities and colleges. (Internet) Available in: <https://www.healthpromotingcampuses.org/networks/>
 25. Kickbusch I. The contribution of the World Health Organization to a new public health and health promotion. *American Journal of Public Health* (2003); 93: 383-388. doi: 10.2105/ajph.93.3.383
 26. Kosarchyn, C. Creating a Framework for a Health Promoting University *VAHPERD Journal*, (2014)35(2):7-11. Available in <https://www.questia.com/library/journal/1G1-543899206/creating-a-framework-for-a-health-promoting-university>
 27. Netzwerk Gesundheitsfördernde Hochschulen Österreich. (Internet) Available in: <http://www.xn--gesundheitsfoerdernde-hochschulen-idd.at/>
 28. Netzwerk Gesundheitsfördernde Hochschulen Schweiz. (Internet) Available in: <https://www.gesundehochschulen.ch/>
 29. Okanagan charter: An international charter for health promoting universities & colleges (2015) University of British Columbia Library (Internet) doi: <http://dx.doi.org/10.14288/1.0132754>
 30. Orme J, Dooris M. Integrating health and sustainability: the higher education sector as a timely catalyst. *Health education research* (2010) 25(3): 425-437 <https://doi.org/10.1093/her/cyq020>
 31. Red Andaluza de Universidades Promotoras de Salud (RAUS), (Internet) Available in: <http://www.saludpublicaandalucia.es/nuestro-trabajo/promocion-de-la-salud/red-andaluza-de-universidades-promotoras-de-salud>
 32. Rediberoamericana de Universidades Promotoras de la Salud (RIUPS) (Internet): <https://riupsestudiantes.wixsite.com/riups>
 33. Reis M, Ramiro L, Gomez-Baya D, Matos M. The promotion of healthy universities: a systematic review. *CPQ Women and child health* (2018) 1(3): 1-15 Available in https://www.researchgate.net/publication/328655257_The_Promotion_of_Healthy_Universities_A_Systematic_Review
 34. Seifer SD. Higher education as a catalysts: Building a culture of health on campus and communities. Princeton, NJ: Robert Wood Johnson foundation (2018): 3-4
 35. Sirakamon S, Chontavan R, Akkadechanun T, Turale S. An ethnography of health-promoting faculty in a Thailand university *Health Promotion International* (2017) 32 (1):44-52 <https://doi.org/10.1093/heapro/dat083>
 36. Spanish network of healthy universities. REUS (Internet) Available in: <https://web.ua.es/en/universidad-saludable/spanish-network-of-healthy-universities-reus.html>
 37. Steward-Brown S, Evans J, Patterson J, Petersen S, et al. The health of students in institutes of higher education: an important and neglected public health problem? *Journal of public health medicine*, (2000); 22(4): 492-499. DOI: 10.1093/pubmed/22.4.492
 38. Stock Ch., Milz S., Meier S., Network evaluation: principles, structures and outcomes of the German working group of health

promoting universities, *Global Health Promotion*, (2010), 17(1):25-32

39. Suarez-Reyes M, Van den Broucke S. Implementing the health promoting university approach in culturally different context: a systematic review. *Global health promotion* (2016); 23: 46-56 <https://doi.org/10.1177%2F1757975915623933>

40. Tappe M, Allensworth D, Grizzell J. Promoting health in schools and universities. In: Fertman C, Allensworth D. (eds), *Health promoting programs from theory to practice*. San Francisco, CA USA: Jossey-Bass (2010): 313-336

41. Taylor P, Saheb R, Howse E, Creating healthier graduates, campuses and communities: Why Australia needs to invest in health promoting universities, *Health Promot J Austr* (2018) 30 (2): 285-289 <https://doi.org/10.1002/hpja.175>

42. The Edmonton charter for health promotion universities and institutions of higher education. 2006 Available in http://www.gesundheitsfoerderung-hochschulen.de/Inhalte/E_Gefoe_HS_internat/2005_Edmonton_Charter_HPU.pdf

43. Tsouros A, Dowding G, Dooris M. Strategic framework for the health promoting university project. In: Tsouros A, Dowding G, Tompson J, Dooris M. (eds) *Health promoting universities. Concept, experience and framework for action*. Copenhagen: WHO/Euro. (1998) 121-136. Available in http://www.euro.who.int/_data/assets/pdf_file/0012/101640/E60163.pdf

44. UKLAN. Healthy university (Internet) Available in: https://www.uclan.ac.uk/corporate_information/healthy-university.php

45. Vorontsov PG, Aghabekyan AV, Blazhko AV, Ivanova VN, Ushakova EV. *Achievements of the Altay state medical university in the all-Russian competition "University of a healthy lifestyle"*. In: Lubimova O, (ed). *Proceedings of the international scientific and practical conference on education, health and human wellbeing (ICEDER 2019) 26-28 november 2019; Russia: Atlantis press;*

2020. 464-468 ISBN 978-94-6252-890-1: Available in <https://www.atlantis-press.com/proceedings/iceder-19/125932724>

46. Waterworth C, Thorpe A. Applying the Okanagan Charter in Aotearoa New Zealand. *JANZSSA - Journal of the Australian and New Zealand Student Services Association*, (2017) 25(1). Available in: <https://janzssa.scholasticahq.com/article/1338-applying-the-okanagan-charter-in-aotearoa-new-zealand>

47. Whitehead D. The health promoting university (HPU): the role and function of nursing. *Nurse education today* (2004); 24:466-472 DOI: 10.1016/j.nedt.2004.05.003

48. Whitelaw S, Baxendale A, Bryce C, MacHardy L, Young I, Witney E. "Settings" based health promotion: a review. *Health Promotion International*, (2001); 16 (4): 339-353 <https://doi.org/10.1093/heapro/16.4.339>

49. WHO/Euro. The Ottawa charter for health promotion 1986 (Internet) Available in: http://www.euro.who.int/_data/assets/pdf_file/0004/129532/Ottawa_Charter.pdf?ua=1

50. WHO. Health promotion glossary, WHO (1998) (Internet) Available in: <https://www.who.int/healthpromotion/about/HPR%20Glossary%201998.pdf?ua=1>

51. Xianhyang T, Lan Z, Xueping M, Tao Z, Yuzhen S, Jaguszty M. Beijing health promoting universities: practice and evaluation. *Health Promoting International*, (2003); 18(2): 107-113 <https://doi.org/10.1093/heapro/18.2.107>

Автори: Петя Бончева – докторант катедра Социална медицина и организация на здравеопазването, ФОЗ, МУ-Варна – e-mail:

boncheva.petia@gmail.com

Доц. д-р Клара Докова, д.м. – катедра Социална медицина и организация на здравеопазването, ФОЗ, МУ-Варна

Приложение 1: Международни конференции на университети за промоция на здраве

Година	Място на провеждане	Конференция
1996	Ланкастър, Великобритания	Първа международна конференция на университети за промоция на здраве
2005	Едмонтън, Канада	Втора международна конференция на университети и институции за висше образование за промоция на здраве „Витамин С за университети за промоция на здраве. Общност, култура, творчество и промяна”
2007	Сиудад Хуарес, Мексико	Трета международна конференция „Ефективна среда за обучение”
2009	Памплона, Испания	Четвърта международна конференция: „Социалната ангажираност на университетите”
2011	Сан Хосе, Коста Рика	Пета международна конференция на „Изграждаща здраве университетска общност”

2013	Сан Хуан, Пуерто Рико	Шеста международна конференция на университети за промоция на здраве
2015	Келоуна, Канада	Седма международна конференция на университети и колежи за промоция на здраве: „Обещаващи пътища: изследвания, практика и политика за здраве и устойчиви кампуси”

Източници: Gräser S., Healthy universities network